
MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİNDƏ ƏNƏNƏ VƏ MÜASİRLİK

İncəsənətdə ənənə və müasirlik problemi hər zaman diqqət çəkən məsələlərdən olmuşdur. Fəlsəfədə bazis və üstqurum bir-birini tamamladıqı və cəmiyyətin növbəti inkişaf mərhələsinin əsasını qoyduğu kimi, incəsənət nəzəriyyəsində də ənənə və müasirlik münasibətləri bədii mədəniyyətin inkişafında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan incəsənətində ənənə və müasirlik probleminin dərin kökləri vardır. Hələ orta əsrlər dövründə təşəkkül tapmış memarlıq, miniatur və xalça məktəbləri sonralar milli bədii mədəniyyətin inkişafında ilkin baza rolunu oynamışdır. Avropa incəsənətinin təsiri ilə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində realist sənətin bərqərar olması da mövcud ənənələrin genetik yaddaş səviyyəsində təsirinin təzahürü kimi dəyərləndirilə bilər. “XIX yüzilliyin əvvəllərində Şimali Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğal olunması nəticəsində müstəmləkəçilik siyasəti şiddətlənsə də, milli mədəniyyətimizin və incəsənətimizin inkişafında keyfiyyət etibarilə yeni mərhələ başlayır. Hər iki ölkənin siyasi və iqtisadi həyatında baş verən dəyişikliklər incəsənətin də yeni istiqamətdə inkişafına təkan verir” [1, 197]. Zəngin tarixi irs yeni ictimai-siyasi və mədəni şəraitdə də incəsənətin inkişafını təmin edirdi.

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mədəni mühitində ənənə və müasirlik münasibətləri tarixi inkişafın prinsipinə yeni mərhələsinə qədəm qoydu. O dövrdə formalaşmış bu yeni münasibətlər sistemi sonralar, həmçinin müasir mərhələdə ənənə və müasirliyin əsas ideya-bədii mündəricəsinə çevrildi. Onun əsasında millilik və Avropa dəyərlərinə əsaslanan bəşəriyyət paradigması dayanırdı [1, 199]. Dövrün tələblərinə uyğun müəyyən dəyişikliklərlə həmin münasibətlər sistemi bu gün də incəsənətin ideya-bədii əsaslarının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Hələ bir əsr öncə yeni, taleyüklü mərhələyə qədəm qoyan ənənə və müasirlik münasibətlərinin əsasında Avropa mədəniyyətinin milli sənətlə sintezi dayanırdı. A.A.Bakıxanovun, M.Kazımbəyin, M.F.Axundzadənin Av-

ropa dəyərlərini milli mədəniyyətdə əks etdirmək səylərindən qaynaqlanan bu ideya C.Məmmədquluzadənin satirik publisistikasında, Ü.Hacıbəylinin ölməz musiqisində, H.Ərəblinski, A.M.Şərifzadə kimi aktyor və rejissorların realist sənətkarlıq xüsusiyyətlərində özünü olduqca qabarıq təcəssüm etdirirdi. Xüsusən maarifçi publisistika, poeziya və dramaturgiyada bu cəhət daha aydın nəzərə çarpırdı ki, bu da XX əsrin əvvəllərində həmin sahələrin daha sürətli inkişafı ilə əlaqədar idi. Artıq həmin dövrdə mötədil maarifçilik dünyagörüşünü çılpaq həqiqəti əks etdirməkdən çəkinməyən realizm və üsyankar ruhlu romantizm ənənələri əvəz etməyə başlamışdı ki, bunun da əsasında Avropa dəyərlərinə istinad edən milli-demokratik məfkurə dayanırdı. “Əgər XIX əsr Azərbaycan mədəniyyəti maarifçilik, islahatçılıq yolu ilə gedirdisə, XX əsrin əvvəllərində realizm və romantizm iki başlıca istiqamət əmələ gətirir. Maraqlıdır ki, realistlər əsasən rus yönümlü, romantiklər isə Şərq, əsasən Türkiyədə təhsil alanlar idi. Məsələn, ədəbiyyat sahəsinə müraciət etsək, görürük ki, H.Cavid, M.Hadi, A.Şaiq və A.Səhhət Şərqdə, C.Məmmədquluzadə, Ə.B.Haqqverdiyev, Ü.Hacıbəyli, M.Maqomayev, F.Köçərli isə Qori seminariyasında təhsil görmüşlər. Bu, təkcə tədris yox, həm də mühit və tərbiyə məsələsidir” [2, 8].

Azərbaycan demokratik cümhuriyyəti dövründə incəsənətdə milli demokratik dəyərlərin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şərait yarandı. Lakin milli hökumətin ömrü qısa olduğundan həmin dövrdə müasir ruhlu milli təfəkkürün formalaşması başa çatdırılmadı. Bununla belə demokratik cümhuriyyət dövründə bir sıra maarifçi xarakterli məsələlərə start verildi ki, bu da xalqımızın mədəni inkişaf tarixində silinməz izlər buraxdı. Belə ki, təkcə 1919-cu ildə maarif və mədəniyyət sahəsində üç mühüm hadisə baş vermişdi. Həmin ildə Azərbaycanda ilk ali məktəb olan Bakı universiteti, ilk dövlət teatrı və ilk milli muzey olan “İstiqlal” muzeyi yaradıldı. Mədəni inkişaf tarixində mühüm hadisə olan bu yeniliklər hətta sovet dövründə də milli dəyərlərin formalaşmasına təsirsiz ötüşməmişdi [3].

1920-ci ilin aprel işğalından sonra mədəniyyətdə ənənə və müasirlik münasibətlərində ciddi dəyişikliklər baş verdi. Xüsusən ilk zamanlarda keçmişin mütərəqqi milli-mədəni irsi ilə heç cürə barışmaq istəməyən sovet təbliğat maşını onu tamamilə inkar edir, bayağı “proletkult” ideyalarını cəmiyyətin şüuruna yeritməyə çalışırdı. Sonralar mədəni irsə münasibət nisbətən dəyişsə də bütövlükdə keçmişin maddi-mənəvi dəyərlərinə olan münasibət birtərəfli, yarımçıq xarakter daşımış, bir çox mütərəqqi ruhlu ənənələrə layiq

olduğu qiymət tam olaraq verilməmişdi. Beləliklə də, sovet dövründə bədii mədəniyyət sahəsində əldə olunan danılmaz müvəffəqiyyətlərə baxmayaraq bir çox ənənələrə (misal üçün, Novruz bayramı ilə bağlı ənənələrə) olan qeyri-obyektiv münasibət həmin müvəffəqiyyətlərin milli xarakterinin tamlığına xələl gətirirdi. Baxmayaraq ki, bu günkü incəsənətin inkişafına sovet dövrü bədii mədəniyyətinin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Buradan aydın olur ki, istənilən epoxada faydalı məqamlar vardır və onları seçib ayırmaq, düzgün dəyərləndirmək ənənə və müasirlik münasibətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsi üçün vacib şərtidir.

1991-ci ildə sovet dövlətinin çökməsi və kommunizm ideyalarının süquta uğraması ilə milli mədəni ideologiyanın formalaşmasında yeni tarixi dövr meydana gəldi. Bu zamandan etibarən bədii mədəniyyətdə ənənə və müasirlik qarşılıqlı münasibətlərinin yeni ictimai-siyasi müstəvidə nəzərdən keçirilməsinə başlanıldı.

Şübhəsiz ki, müstəqilik dövrü milli mədəni ideologiyasının əsasında ənənələrə müasirlik prizmasından yanaşılma prinsipi dayanır. Əgər incəsənətin ayrı-ayrı sahələrinə nəzər yetirsək, görərik ki, onun ideya-bədii əsasını milli xarakteri və özünəməxsusluğu saxlamaqla bəşəri dəyərlərə integrasiya xüsusiyyətləri təşkil edir. Müasir elmi-texniki tərəqqi, informasiya texnologiyalarının geniş yayılması ölkəmizin dünya birliyinə daha sürətlə daxil olmasını şərtləndirir. Bu isə öz növbəsində həm müasir mədəni imkanlardan yararlanmaq, həm də Azərbaycan milli mədəniyyətini dünya miqyasında təbliğ etmək üçün qarşımızda yaxşı imkanlar açır.

Yaşadığımız dövrdə ənənə və müasirlik münasibətləri incəsənətin, demək olar ki, bütün sahələrində - musiqi, təsviri sənət, teatr, kino və başqalarında aydın nəzərə çarpır. Bu sahədə xalq yaradıcılığının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Özündə qədim ənənələr yaşadan xalq yaradıcılığı müstəqillik dövründə yenidən inkişaf etməyə başlamışdır. Şübhəsiz ki, bunun əsasında dövlətimizin apardığı məqsədyönlü mədəni siyasət dayanır. Respublikanın Birinci Vitse-Prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycanın Birinci Xanımı Mehriban xanım Əliyevanın milli dəyərlərimizə olan diqqət və qayğısı bu sahələrin inkişafını şərtləndirir.

Bu sırada muğam sənəti, xalçaçılıq, aşıq sənəti kimi sahələr ön sırada gədir [4, 12]. Şərbafıq, misgərlik, şəbəkə sənəti, həmçinin xalq memarlığı xüsusiyyətlərinin, folklor ənənələrinin, rəqslərin, müxtəlif oyun və mərasimlərin dirçəldilməsi də dövlətimizin mədəni siyasətində mühüm yer tutur.

Sadalandan sahələrin inkişaf etdirilməsi Azərbaycanın dünya miqyasında təbliğ edilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, xarici ölkələrdə çıxış edən yaradıcılıq kollektivləri mədəniyyətimizi nümayiş etdirməklə onu təbliğ edir, ölkəmiz, xalqımız və dövlətimiz barədə dünya ictimaiyyətində müsbət imic formalaşdırırlar. Həmçinin Azərbaycana gələn çoxsaylı turistlər milli mədəni dəyərlərimizlə tanış olmaq imkanı əldə edirlər ki, bu da öz növbəsində Azərbaycanın dünya miqyasında tanınmasına, onun maraqlarına xidmət edir.

Milli bədii yaradıcılığın dirçəldilməsi, bədii ənənələrə müasirlik müstəvisində yanaşılması ölkəmizin turizm potensialının artmasına da kömək edir. Məlum olduğu kimi, müasir dünyada turizm sektoru iqtisadiyyatın ən çox gəlir gətirən sahələrindən biri hesab olunur. Dünyada elə ölkələr vardır ki, turizm sahəsi onların milli gəlirinin əsas hissəsini təşkil edir. Turizmin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biridir. Buradan aydın görünür ki, milli bədii ənənələrə istinad edən xalq yaradıcılığının inkişafı ilk baxışda sanki sadə təsir bağışlasa da, əslində ölkəmizin iqtisadiyyatının güclənməsində yaxından iştirak edən sahələrdəndir. Milli bədii ənənələr və xalq yaradıcılığı xarici turistləri cəlb edən əsas istiqamətlər kimi dəyərləndirilir.

Ənənə və müasirlik paradigması müasir incəsənətin ideya-bədii simasını təşkil edən əsas cəhətlərdən biridir. Əgər bu problemə musiqi sahəsində nəzər salsaq, görürük ki, müstəqillik dövründə yaradılmış iri həcmli əsərlər – opera, balet, simfoniya, oratoriya və başqaları Azərbaycanda zəngin ənənələri olan Avropa musiqisinə istinad etməklə yanaşı, həm də güclü milli məzmunla malikdirlər. Bu millilik təkcə musiqinin səslənməsində yox, həm də onun ümumi məzmununda, ideya-bədii qayəsində özünü aydın göstərir. Məsələn, ölməz bəstəkar V. Adıgözalovun yazdığı məşhur “Çanaqqala” oratoriyası zəngin milli ruha, ifa zamanı səslənən milli çarlara malik olmaqla yanaşı, həm də qəhrəmanlıq ruhu ilə aşılanmış güclü milli məzmunla, estetik təfəkkürə malikdir ki, bu həmin musiqinin mənəvi uralığını şərtləndirir. Həmçinin bu oratoriyada müasir dünya simfonik musiqisini təmsil edən çarlara da təsadüf edirik. Buradan bəlli olur ki, müəllif mövcud ənənələrdən yaradıcılıqla istifadə etmiş, eyni zamanda müasir irihəcmli musiqi əsərlərinə xas olan xüsusiyyətlərdən də yararlanmış, həm də bunu milli simfonik janr müstəvisində qurmağa çalışmışdır. Bu sırada Arif Məlikovun, Musa Mirzəyevin, Fəxri Qarayevin, Aqşin Əlizadənin, Firəngiz Əlizadənin son dövr yaradıcılığına aid əsərlərini də qeyd etmək olar [5, 432].

Müstəqillik dövründə ənənə və müasirlik münasibətlərinin çox maraqlı bir mənzərəsini xoreoqrafiya sənətində müşahidə etmək olar. Zəngin sənət ənənələrinə malik Azərbaycan xoreoqrafiya sənəti müstəqillik illərində yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu inkişafın bariz nümunəsi kimi yaxın keçmişdə yaradılmış Bakı Xoreoqrafiya Akademiyasını göstərmək olar. Vaxtilə Qəmər Almaszadə, Xumar Zülfüqarova, Əlibaba Abdullayev, Çimnaz Babayeva, Əminə Dilbazi və başqalarının yaratmış olduqları böyük sənət məktəbi müstəqillik illərində daha da inkişaf edərək təkmilləşmişdir. Əsası az qala bir əsr öncə qoyulmuş, ötən əsrin 60-80-ci illərində böyük yaradıcılıq yolu keçmiş Azərbaycan peşəkar xoreoqrafiya sənəti ənənələrinə istinad etməklə müasir milli rəqs ifaçılığını inkişaf etdirir. Bu gün Azərbaycan rəqqaslarının yaradıcılıq nailiyyətləri bütün dünyanın diqqətini cəlb etməkdədir. Azərbaycan rəqqasları mühüm dövlət tədbirlərində yaxından iştirak edirlər. Bu yaxınlarda keçirilmiş IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının bədii proqramına Bakı Xoreoqrafiya Akademiyasının kollektivi də cəlb edilmişdi. Bədii proqramda milli rəqs nümunələri ilə yanaşı, ayrı-ayrı müsəlman ölkə və xalqlarını təmsil edən rəqslər, geyim nümunələri tədbir iştirakçıları və qonaqlar tərəfindən böyük maraqla qarşılandı. Bu, həm də Azərbaycan cəmiyyətinin demokratik inkişafını, tolerantlığını, multikultural dəyərlərə hörmətlə yanaşdığını nümayiş etdirən bir mədəniyyət nümunəsi idi. Belə ki, müxtəlif millətlərin rəqslərini ifa edən rəqqaslarımız həm də multikulturalizmin Azərbaycan modelini bütün dünya qarşısında nümayiş etdirdilər. Ənənələrə istinad edən milli rəqs sənəti müasir görüşlərin təsiri ilə yeni xüsusiyyətlər qazandı. Bununla da zəngin tarixi keçmişin müasir görüşlərlə təmas qurmasının daha bir nümunəsi gözlərimiz önündə canlandı.

Ənənə və müasirlik qarşılığı bədii mədəniyyətin əksər sahələrində olduğu kimi təsviri sənətdə də zəngin iz buraxmışdır. Hələ ötən əsrin 60-80-ci illərində təşəkkül tapan bədii ənənələr inkişaf edərək müstəqillik dövrü incəsənətinin ideya-bədii xarakterinin formalaşmasında yaxından iştirak edirlər.

Təsviri sənətdə yeni dövr ənənə və müasirlik münasibətləri hələ ötən əsrin 40-50-ci illərində təşəkkül tapmışdır. Vaxtilə Təbriz və Qəzvin miniatür məktəblərində formalaşmış sənət ənənələrini sonralar xalq sənətkarları inkişaf etdirmiş, nəhayət, XX əsrin əvvəllərində realist satirik qrafika təşəkkül tapmışdı. Görkəmli rəssam Əzim Əzimzadənin yaratdığı bədii dəst-xətt (Köhnə Bakı tipləri) 60-cı illərdə Ələkbər Rzaquliyev tərəfindən “Köhnə Bakı” seriyasında inkişaf etdirildi. Həm də bu, kor-koranə təqlid olmayıb mövcud qrafik ənənəni

yeni tarixi şəraitdə, rəssamlıq sənətinin imkanlarının daha da genişləndiyi bir dövrdə inkişafı idi. Bu kiçik nümunə Azərbaycan rəssamlıq sənətində ənənə və müasirlik qarşılıqlı münasibətlərinin maraqlı bir mənzərəsini göz önündə canlandırır. Müstəqillik illərində bu münasibətlər daha da inkişaf etmiş, həm də bir sıra maraq doğuran məqamlarla zənginləşmişdir. Müasir dövrdə rəssamlar Bakı mövzusunda maraqlı ştrixlər daxil etmiş, onu həm tarixi, həm də müasirlik kontekstində təcəssüm etdirmişlər. İsmayıl Məmmədov, Əsrəf Heybətov, Mir Teymur kimi rəssamların yaradıcılığında Bakı tematikasının yeni təcəssüm xüsusiyyətlərini müşahidə edə bilərik. Burada ənənəvi zəngin kolorit, xarakterik detal, simvol və cizgilərlə yanaşı, sanki modernist əhvali-ruhiyyə də özünü büruzə verir. İ.Məmmədovun “İçəri Şəhərin bir günü” tablosunda rəssam detalları ümumiləşdirərək kompozisiyaya modern sənətə xas olan ştrixlər daxil edir, müxtəlif məişət əşyalarını – su parçını, musiqi alətini, samovarı bir-biri ilə rəbitəsiz şəkildə, həm də çox böyük ölçülərdə əks etdirir. Əgər Ə.Əzimzadənin “Köhnə Bakı tipləri” akvarel seriyasını erkən realizm nümunəsi kimi qəbul etsək, Ə.Rzaquliyevin “Köhnə Bakı” seriyasına daxil olan linoqravürələr artıq həm bədii, həm də texniki baxımdan ənənələrin əhəmiyyətli dərəcədə inkişafı təsiri bağışlayır [6, 170]. Bu münasibətlərin müstəqillik dövrünə təsadüf edən növbəti mərhələsində modernizm təmayülləri özünü büruzə verməyə başlayır ki, bu da müasir təsviri sənətinin xarakterik cəhətlərindən biridir [7, 83]. Bu cəhət milli məişət lövhələrinin təsvir edildiyi rəsmlərdə də aydın görünür.

Açar sözlər: bədii ənənə, müasirlik, incəsənət, musiqi, xoreografiya.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. – Bakı: Çarşıoğlu, 2001.
2. Əfəndiyev T.İ. Mədəniyyətdə tarixilik və müasirlik. – Bakı: Təhsil, 2012.
3. Qazızadə N. İstiqlal muzeyi.
<http://medeniyyet.az/page/news/12610/Istiqlal-Muzeyi.html>
4. Talıbzadə Ü. Azərbaycan muğamına dövlət qayğısı // Azərbaycan muğamşünaslığı: problemlər, perspektivlər. – Bakı: Təknur, 2015.
5. Axundova-Dadaşzadə Z. Muğam və müasir Azərbaycan simfonizmi: axtarışlar, itkilər, tapıntılar // Azərbaycan muğamşünaslığı: problemlər, perspektivlər. – Bakı: Təknur, 2015.
6. İşərişəhər Azərbaycan tarixində. – Bakı: Şərq-Qərb, 2015.

7. Байрамов Т. Искусство Азербайджана: от постмодернизма к «теологическому дискурсу». // *İncəsənət və mədəniyyət problemləri* (Beynəlxalq elmi jurnal), 2016, № 2 (56).

Натаван Мурадова (Азербайджан)

Традиция и современность в азербайджанском искусстве в период независимости

В статье рассматриваются вопросы, связанные с проблемой традиции и современности в художественной культуре Азербайджана в период независимости. Освещая проблематику в контексте развития традиций, автор приводит примеры из разных областей художественной культуры – литературы, изобразительного искусства, музыки, хореографии, сравнивая особенности творчества художников разных поколений. Подводя итоги, автор подчеркивает значение художественной традиции в приумножении и дальнейшем развитии художественной культуры в период независимости.

Ключевые слова: художественная традиция, современность, искусство, музыка, хореография.

Natavan Muradova (Azerbaijan)

Tradition and modernity in Azerbaijani art in the period of independence

The article deals with issues related to the problem of tradition and modernity in the art culture of Azerbaijan in the modern period. Highlighting the problems in the context of the development of traditions, the author gives examples from different areas of artistic culture - literature, art, music, choreography, comparing the features of the work of artists of different generations. Summing up, the author emphasizes the importance of the artistic tradition in the augmentation and further development of artistic culture in the period of independence.

Key words: artistic tradition, modernity, art, music, choreography.